www.kurdistannet.org 2-6-2003

جیهانی چیرۆکڤانی ئەحمەد مەحموود

۱۹۳۱ - ۲۰۰۲

حەمە کەریم عارف

(۱)

یەکێکە لە چیرۆکنووسە ناودارەکانی ئێران و چەندین ڕۆمانی گەورە و کاریگەری هەیە، لەوانە: (هاومالّەکان، چیرۆکی شارێک، زەوی سووتماک، مەداری سفر دەرەجە و، درەختی هەنجیری مەعابد). لە پاییزی ساڵی ۲۰۰۲دا بەدەم ئازاری نەخۆشییەوە لە نەخۆشخانەی میهرداد -ی تاران کۆچی دوایی کرد و کار و بەرهەمێکی زۆر و ڕەسەنی لەپاش بەجێما و، لە ڕیزی پێشەوەی نووسەرە بەرجەستە و شەریفەکانی ئێرانە.

لە ساڵی ۱۹۳۱دا لە ئەهواز لە دایکبووە، خوێندنی سەرەتایی هەر لەوێندەر تەواو کردووە. لێ پتر خۆی بەخەڵکی دیزفول دەزانی؛ چونکە دایک و بابی خەڵکی ئەو شارە بوون. بێ گومان ئەحمەد مەحموود بەڕەگەز کوردە و بەخۆیشی ئەمەی نەشاردۆتەوە و شەرمی لەم حەقیقەتە نەکردووە! ئەم نووسەرە وەکو گەلێک لە خەڵکانی ڕۆژهەڵات، هەر لە سەرەتای گەنجییەوە تووشی سیاسەت بوو و، کەوتە زیندان و پاشان نەفی کرا بۆ بەندەری (لنگە) کە ڕۆمانی (درەختی هەنجیری مەعابد)ەکەی یادگار و یادەوەری ئەو شارەیە، دەیگوت درەختێکی گەورە و بەسێبەر و پڕ سایە بوو و لەژێریدا سفرەمان ڕادەخست و نانمان دەخوارد.

یەکەم چیرۆکی خۆی بەناوی (صب میشە - ڕۆژ دەبێتەوە)، لە ساڵی ۱۹٥٤دا، لە گۆڤاری (ئومیدی ئیران)دا، بەناوی ئەحمەد مەحموودەوە بڵاو کردەوە و ئیدی لەوە بەملاوە (إعطا) بوو بەئەحمەد مەحموود. ئەحمەد مەحموودیش بوو بەو کەڵەنووسەرەی کە چەندین شاکاری ئەدەبی لەدوای خۆی بەجێهێشت. ئەحمەد مەحموود بۆ کاروباری بژێوی و بەڕێوەبردنی ژیانی ڕۆژانە، خەم سارد و بێ موبالات و تەنانەت بێ سەروبەر بوو، بەخۆی لەم بارەیەوە دەڵێت: «ئەگەرچی لەو کارانەی کە بۆ دابینکردنی ژیان پێویست بوون، ناپایەدار بووم، بەڵام لە بیرکردنەوە و نووسیندا زۆر مکوڕ و تەنانەت سەرسەخت بووم». هەر ئەم سووربوونە بوو کە لە ساڵی ۱۹٥۷دا کۆمەڵە چیرۆکی (مول)ی لێکەوتەوە و هاتە چاپ و بڵاوکردنەوە. ئیدی لەمە بەدواوە وەکو نووسەری بواری کورتە چیرۆک ناسرا، تا لە ساڵی ۱۹۷٤دا یەکەم ڕۆمانی بەناوی (هاومالّەکان) بڵاو کردەوە. تەنیا چیرۆکی کورتی دەنووسی. لەوانە: (دەریا هێشتا ئارامە - ۱۹٦۰، بێهوودەیی - ۱۹٦۲، میوانی ژێر باران - ۱۹٦۷، کوڕێژگەیی خۆیی غەوارەکان - ۱۹۷۱).

هەرچەندە نووسەر لەپاش ڕۆمانی (همسایەها - هاومالّەکان) زیاتر ڕووی کردە ڕۆمان، بەڵام کورتە چیرۆکیشی فەرامۆش نەکرد و پاش ڕۆمانێن (هاومالّەکان - ۱۹۷٤، چیرۆکی شارێک - ۱۹۷۹، خاکی سوتماک - ۱۹۸۲) سێ کۆمەڵە چیرۆکی کورتی بەناوی (دیدار ۱۹۹۰، حیکایەتی ئاشنا ۱۹۹۱، از مسافرت تاتب خال - ۱۹۹۲) چاپ و بڵاو کردۆتەوە و ئەوجا لە ساڵی ۱۹۹۳دا ڕۆمانی (مەداری سفر دەرەجە)ی بڵاو کردەوە. (درەختی هەنجیری مەعابد - ۲۰۰۰) دوا ڕۆمانیەتی.

ئەحمەد مەحموود لە ساڵی ۲۰۰۰دا تووشی نەخۆشی هەناسەسواری (تەنگەنەفەسی) بوو.

لە ساڵی ۲۰۰۱دا چەندین خەڵاتی ئەدەبی پێ درا، دیارە ئەم خەڵاتانەش زۆر لە جێی خۆیدابوون، چونکە ناوەندی ئەدەبی ئێران کەسێکی خەڵات کرد کە لە نێوان ڕۆماننووسانی ئێرانیدا دیار بوو.

جا ئەحمەد مەحموود لە نامەیەکیدا بۆ کۆڕی خەڵاتەکەی، کە خۆی بەشداری تێدا نەکرد دەڵێت: «خەڵکانی وەکو من کە ٤٥ ساڵی ڕابردوویان لە گۆشەگیری و بێ دەنگی تەواودا قەتاندووە، ئەوەی توانیویانە کردوویانە، ئێستاش کاتی ئەوە هاتووە شوێن پێی حافیز هەڵگیرێت، لە خەڵوەتخانە وەدەربکەون و دەرفەت بەلاوان بدرێ کە بەخەڵات و هەر جۆرە هاندانێکی دیکە دڵخۆش بکرێن تا بەرهەمی زیاتر و چاکتر لە هی هاوتەمەنانی من دابهێنن و بخولّقێنن». ئیدی مەحموودی دەوڵەت ئابادی لەجیاتی ئەحمەد مەحموود، خەڵاتەکەی گەڕاندەوە و ڕایگەیاند کە ئەحمەد مەحموود لەدوا تەلەفۆنیدا لەگەڵ ئەودا، سوپاسی خۆی بۆ بەڕێوەبەرانی بۆنەکە ڕادەگەیەنێ و خەڵاتەکە ڕەت دەکاتەوە، چونکە ئەم جۆرە خەڵاتانە تازە بۆ ئەو ناکەنە هیچ جۆرە هاندانێک... دەوڵەت ئابادی لە تەعلیقی خۆیدا گوتی: «**وا جارێکی دیکە حیکایەتەکەی فیردەوسی لە مێژووی ڕۆشنبیریماندا دووبارە دەبێتەوە**(*)».

حەسەنی میر عابدینیی توێژەر و ڕەخنەگر لە بۆنەی خەڵاتکردنی ئەحمەد مەحموودا دەڵێت: «چیرۆکنووسێکی بەتوانایە... خوێنەر ڕادەکێشێت و ناچاری دەکات تا کۆتایی لەگەڵیا بڕوات».

مەحموودی دەوڵەت ئابادی لە کۆڕێکی دیکەدا دەڵێت: «ئەحمەد مەحموود - بێ خۆهەڵکێشان و لاف لێدان بەوەی کە کاری

گەورەی ئەنجامداوە – کاریگەرییەکی گەورەی بەسەر زمان و ئەدەبیاتی ئەم وڵاتەوە بەجێهێشت».

محەمەد قاسم زادە –ی نووسەر و ڕەخنەگر دەڵێت: «**لە کارەکانی مەحموودda، شێوە خاوەکەی زمان دەگۆڕێ بۆ ئەدەبێکی باڵا**».

سەفدەری تەقی زادەی نووسەر و ڕەخنەگریش دەڵێت: «**بەدەگمەن نووسەرێک توانیویەتی وەکو ئەحمەد مەحموود هەڵکشان و داکشانی بزاڤە کۆمەڵایەتی و ڕووداو و ئەنجامە پەیوەستەکان بەخەباتی ڕزگاریخوازی و بارودۆخی جەماوەری خەڵکی باشوری وڵاتەکەمان بەو زیندوویەتی و کاریگەرییە نیشان بدات**». هەروەها دەربارەی زمانی مەحموود دەڵێت: (زمانی مەحموود ڕەوان و خۆشە، خوێنەر ڕادەکێشێت، فارسییەکی دەوڵەمەند و دروست و مکومی هەیە، زاراوە ناوچەییەکان لە شوێنی ئاسایی خۆیاندا بەکار دێنێ. وەسفی زیندان و زیندانیان و ئەشکەنجە بەرجەستەترین دیمەنێن ناو ئەدەبیاتی ڕۆمانی ئێمەن...)

بەڵام مەخابن پاش ئەم خەڵات و خەڵاتکارییە و بەکەمتر لەساڵێک، بەدەم زۆرانبازی دەگەڵ نەخۆشی هەناسەتەنگییەوە، لە ڕۆژی هەینی ٤/١٠/٢٠٠٢دا لە نەخۆشخانەی میهرداد لە تاران بەیەکجارەکی تەسلیم بوو و گیانی سپارد.

(٢)

ئەحمەد مەحموود یەکێک بوو لە نووسەرە گەورە و مرۆڤدۆستەکانی سەدەی بیستەم. ئەم کەڵەنووسەرە هەرچەندە ژیانی شەخسی زۆر بەرتەنگ بوو، لە ماڵێکی بچووکی گەڕەکی نارمەک –ی ڕۆژهەڵاتی تاراندا، لەگەڵ ڕۆژانە ژیاندا لە زۆرانبازیدا بوو، لێ لە بوارێن وشە و چیرۆکاندا دنیایەکی ڕەنگین، بەرین و پڕ جۆشوخرۆشی ئەوتۆی بۆ خۆی سازاند بوو کە سەری لە کەشکەڵانی فەلەک دەسوو و پەیوەندی بەئایندەوە دەکرد... مەحموود مسیبەت و شکست و قارەمانێتی و مێردەزمەی هاوبەشی مرۆڤی ڕەنجبەری وڵاتی خۆی و هەموو جیهانی لە چیرۆکدا هونەراندووە. بۆیە مەحموود وێڕای هەموو تەنگدەستی و مەزڵومیەت و گوشارێک کە لە ژیانی شەخسیدا ڕووبەڕووی بوو، مرۆڤێکی بەختەوەر بوو؛ چونکە ژیا بەبێ ئەوەی ببێ بەنێچیر و چەشەی ژیان. بەڵکو بوو بەفەرمانڕەوای ژیان و بەبوونی ئەدەبی خۆی فەسڵێکی سەرەکی مێژووی ئەدەبیاتی چیرۆکی هاوچەرخی تۆمار کرد... بەهەرحاڵ جیهانبینی و بیری مەحموود لە ڕێگەی هونەرەوە ڕێی خۆی بەرەو ئایندە کردۆتەوە، ئیدی ڕۆخانەیەکە و لە ئەنجامدا دەڕژێتە ئۆقیانووسەوە.

ئەم پیاوە بەبەردەوامی لە خۆتازەکردنەوە و خۆجەڕباندنی ئەدەبیدا بوو. تا لە ژیاندا بوو دەستبەرداری ئەم خەسێت و سوخەت و نەفەسی خۆتازەکردنەوەیە نەبوو، بەتایبەتی لە بواری ئەستاتیکادا. ئەم دیاردەیە زۆر بەڕوونی لەدوا دوو ڕۆمانیدا، واتە لە: (مەداری سفر دەرەجە و، درەختی هەنجیری مەعابد)ا بەدی دەکرێت. لەم جووتە ڕۆمانەدا سەرەتای سەرهەڵدانی ڕەگەز و توخمی بونیادگەری و فورمالیستی، لە تەکنیکی هونەری خودانی (هاوماڵەکان و، چیرۆکی شارێک)دا دیارە. لێ بەداخەوە مەرگ مەودای نەدا کە ئەم تەکنیکە تازەیە بەشێوەی چڕتر لە چەند شاکارێکیدا ڕەنگ بداتەوە و فەسڵێکی تازەش لە بواری جوانیناسیدا بکاتەوە و هونەر و دەستەڵاتی خۆی تێدا بنوێنێ.

ڕۆمانی (مەداری سفر دەرەجە)ی ئەحمەد مەحمود، ئەگەر لە چوارچێوە گشتییەکەیدا لە خانەی ڕیالزمدا بێ، ئەوا نووسەر هەوڵیداوە هونەرمەندانە لە ڕێگەی بەکارهێنانی ڕەگەزێن ڕەمزی و چەمکێن ڕەمزئامێز و هەندێ جار چەمکی خواستنکاری لە چوارچێوەی بونیادی ڕیالستیدا، قوڵییەکی هونەری ئەوتۆ بەکارەکەی ببەخشێت کە خوێنەر ناچار بێت لە ڕێگەی دیار و ئاشکرایانەوە پەی بەپەنهان و نائاشکرایان ببات و ئەودیوی ڕووداوە دیار و ڕواڵەتییەکان دەرک بکات...

مەحموود، ئەوەندە ئاشقە مۆدپەروەری و قوتابخانە و ڕێبازێن ئەدەبی نەبوو. پتر پابەندی چۆنیەتی خوێندنەوە و سەرنجێن هونەری خۆی بوو. لە خەمی ئەوەدا بوو کە بەرهەمی هەمەجۆر و نەمر بخوڵقێنێ، کە سەرچاوەی هەر یەکێک لەو بەرهەمانەی، خەیاڵی خۆی و ئەزموونی تایبەتی خۆی دەربارەی ژیان بووە. هەمیشە وێڵی دوای تازە بوو، کاتێک جیاوازترین و تازەترین تەجرەبەی چیرۆکڤانی خۆی لە بوارێن فۆرم و بونیاد و زماندا دەستپێکرد کە هەموو بەرهەمەکانی ڕابردووی لە زەین و یادی زەمان و مێژوودا مۆری نەمری و جاویدانی لێ درا بوو.

لە هەندێ کورتەچیرۆکێن کۆچیرۆکی (دیدار – ١٩٩٠)وە تا ڕۆمانی (مەداری سفر دەرەجە – ١٩٩٣) و پاشان (درەختی هەنجیری مەعابد – ٢٠٠٠) کە بەرهەمی دواین دە ساڵی تەمەنیەتی، دەبینین نووسەری (هاوماڵەکان – ١٩٧٤) و (چیرۆکی شارێک – ١٩٨١) و (زەوی سوتماک – ١٩٨٢) لە هەوڵ و کۆششی بەردەوامدایە بۆ داهێنانی بەرهەمی جیاواز لە (بواری جوانناسی ڕۆمان)دا. بەرجەستەترین بەرهەمی ئەم قۆناغەی تەمەنی تەژی ڕەگەزێن تازە، چەمکی کینایی و قارەمان و وەزع و حاڵی ڕەمزی ئەوتۆن کە خوێنەر هەواڵەی ئەودیو مەبەستە ڕواڵەتییەکان دەکەن و خوێنەر ئاوێتەی زهنیەتی ڕەمزیی ڕۆمانەکە دەبێ و لەدوای تەواوبوونی ڕۆمانەکەش هەر لەناو جیهانی دەقەکەدا دەژی و لە گێژاوی ژانی گۆڕانی کۆمەڵایەتیدا بۆ پێگە و دەوری خۆی دەگەڕێت. ئەمەش زۆر بەڕوونی لە ڕۆمانی (مەداری سفر دەرەجە)دا ڕەنگی داوەتەوە و بەرجەستە بووە.

تا زەمانی بەرهەمهێنانی ڕۆمانی (مەداری سفر دەرەجە) و پاشان ڕۆمانی (درەختی هەنجیری مەعابد) کە هەردووکیان لە ڕوانگەی

(زانای گشت)ەوە دەگێڕدرێنەوە. هەموو ڕۆمان و زۆربەی چیرۆکە کورتەکانی مەحموود لە ڕوانگە و زمانی یەکەم کەسی تاکەوە (منی گوتیار)ەوە گێڕدراونەتەوە. (مەداری سفر دەرەجە) لە باری بونیادی گشتی چیرۆک و، زمان و بابەتەوە زۆر لە ڕۆمانەکانی تری مەحموودەوە بەتایبەتی (هاومالّەکان) نزیکە و لە ڕووی جیهانبینی و ڕوانگە و کاری ڕەگەزەکینایی و ڕەمزییەکانی چوارچێوەی تێفکرینی ڕیالستی چیرۆکەوە و لە ڕووی ئەسڵی بونیادییەوە لێکچوونی لەگەڵ ڕۆمانی (درەختی هەنجیری مەعابد)دا هەیە. لە (هاومالّەکان) و (مەداری سفر دەرەجە)دا هەموو شتەکان، ژینگەی کۆمەلاّیەتی و تەنانەت بەرژەوەندی و پەیوەندی نێوان قارەمانەکان و پێگەکانیش تەنیا بەکۆمەکی کاری ناوەڕۆک و کاردانەوەی زمان دەکەونە بەر دیدەی بینین و گۆشە تاریک و نادیارەکانیان دەردەکەون. دەڵێی هەر کاراکتەرێک چرایەکە کە بەحەرەکەتی بەردەوام لە شوێنی خۆیدا، هەم خۆی ڕووناک دەکاتەوە و هەم ئیمکانی دیتنی گۆشە و کەنارێن دیمەن و شتەکان و مرۆڤەکانی دی بۆ خوێنەر دەڕەخسێنێ. جیاوازی سەرەکی نێوان گۆشەنیگای یەکەم کەسی تاک لە (هاومالّەکان)دا و دیدی (زانای گشت) لە (مەداری سفر دەرەجە) لە جوملەی ئەو چرایانەن. لە (هاومالّەکان)دا دەڵێی یەک چرا هەیە کە ئەویش بەدەستی گوتیاری چیرۆکەکەوەیە و شتەکان، ژینگە و ڕووداوەکانی ناو شانۆکەی پێ ڕووناک دەکاتەوە و بەخوێنەری نیشان دەدات. لە حاڵێکدا لە (مەداری سفر دەرەجە)دا (زانای گشت) گەرچی دەسەلاّتی ڕەهای هەیە و دەتوانێ هاوکات تیشک بخاتە سەر هەموو دیمەن و گۆشە و کەنارەکان و بەردەوام گۆشەنیگای خۆی چڕ بکاتەوە و بەدرێژی و پانی و قوڵی زەمان و شوێندا بیگێڕێت، بەلاّم وەکو پێویست سوود لەم گۆشەنیگا بێ سنوورە وەرنەگیراوە.

ئەگەر (هاومالّەکان) چ وەکو بونیاد و چ وەکو قارەمان و ڕووداو تەواو ڕیالستی بێ و یەک دیو و یەک توێ و یەک ڕووی هەبێ، ئەوە زادەی قۆناغێکی ژیانی مەحموودە کە ڕوانینی نووسەرە بۆ بوون. مرۆڤ و مێژوو ڕوانینی بابایەکی شایەد بووە و بەس. بەلاّم (مەداری سفر دەرەجە) بەرهەم و بەری سەردەمێکی تازەی جیهانی چیرۆکڤانی مەحموودە. سەردەمێک کە ئاوێتەکردنی (پێش ئاگایی لە ئاینده) و (شایەدی ئێستا) ئەفراندنێکی نوێ و هوشیارانەی لە ئەدەبیاتی هاوچەرخی چیرۆکڤانیدا لێ کەوتەوە و لە ماوەیەکی زۆر کورتدا پەیڕەوانێکی لە دەوری خۆی خڕ کردەوە.

زمان لە ڕۆمانی دوو بەرگی (درەختی هەنجیری مەعابد)دا دیاترین لایەنی جیاوازی دوا بەرهەمی مەحموودە لە هەموو بەرهەمەکانی پێشووتری. ئەگەر بونیاد و ناوەڕۆکی بەرهەمێن پێشووی مەحموود بەتایبەتی (مەداری سفر دەرەجە) زمانێکی ڕونکاری بخوازێ کە خۆی وەکو ڕەگەزێکی ناوەوەی بونیادی لەگەڵ کار و کاردانەوەیێن بەردەوام (حەرەکەت و گفتوگۆ) بسازێنێ، ئەوا لە ڕۆمانی (درەختی هەنجیری...)دا ڕووبەڕووی زمانێکی وەسفکاری وەها دەبینەوە کە لە کارە ئەدەبییەکانی مەحموودا هیچ پێشینەیەکی جدی نییە. ئەرک و کاری زمان لە (مەداری سفر دەرەجە)دا بریتییە لە نیشاندان و وێنەگرتن. کەچی لە (درەختی هەنجیر...)دا ئەرکی زمان بریتییە لە وەسف و نواندن. زمانی ڕونکاری (مەداری سفر دەرەجە) چونکە لە زمانی ڕونکاری (توضيحي)یان وەسفی (درەختی هەنجیر...) لە شانۆ نزیکترە و هەڵسوکەوتی قارەمانەکان و ڕووداوەکان لە ڕابردووەوە دەستی پێ کردووە و لە ئاستانەی زەمانی ئێستادا لە ناوەوەی زەماندا دەگاتە دوا شێوە و فۆرمی خۆی. بۆیە چیرۆکەکە بەناچاری پەنای وەبەر فرمانی ڕابردوو و بەزۆر ڕابردووی تەواو بردووە؛ بەلاّم لە زمانی وەسفکاری (درەختی هەنجیر...)دا کە ڕەوتی زەمان لە ئێستاوە بەرەو ئاینده دەکشێت، فرمانی ڕانەبردوو، بەتایبەتی ڕانەبردووی ئیخباری بەکار هاتووە. ئاساییە لە هەموو ئەو شوێنانەی کە هێڵی زەمانی حاڵ لە تەداعیاتی ذهنی قارەمانەکاندا لە ڕابردووی دوور یا نزیکدا دەشکێتەوە. فرمانی ڕابردوو بەکار هاتووە. لە بونیادی ڕۆمانێکی وەکو (مەداری سفر دەرەجە)دا کە زمان بەشێکە لە بونیادی چیرۆک و لەگەڵ هەر کاراکتەر و لەگەڵ هەر کار و دیالۆگێکدا دێتە ئاراوە، لە ڕاستیدا بەڕەگەزێکی هەرە گرینگ و ڕاستی دەژمێردرێت و دەبێت زیاتر لەگەڵ مانایێن ڕاستەقینەی وشەکان و زاراوە و دەربڕینەکاندا بەکار ببرێت. نووسەری ڕیالست ناتوانێ و نابێ وەزع و حاڵەکان و وێنە زەینییەکان و بابەتییەکان بەخۆڕایی و بەشێوەیەکی نابەجێ پەرە پێ بدات. نابێ درێژدادڕی نابەجێ بکات. قسەی بەلاش بخاتە سەر زاری قارەمانانی پووچەڵ و کارتۆنی و هەموو زانیاری و ئەزموونەکانی خۆی کەشکۆڵ ئاسا بترنجێنێتە ناو یەک ڕۆمانەوە و بیکا بەقووتی عەتاران. ڕیزکردنی بابەتێن دوور لە هێڵی ئەسڵی ڕۆمان لە هەندێ ڕۆمانی دووردرێژی ڕیالستی سەردەمی ئێمەدا، ئەو حیکایەتە کۆن و بەرهەمە هەڵبەستەوانی و پەخشانیانەی سەدەکانی پێش مۆدرنیتەوە بیر خوێنەر دێنێتەوە کە هێڵی سەرەکی و هەوێنی چیرۆکەکە لەپشت کۆمەڵێک بابەتی تیۆری و ئەخلاقی و فەلسەفی و چیرۆکێن لاوەکییەوە بزر بووە. کەچی ئەحمەد مەحموود لە زۆربەی هەرەزۆری بەرهەمەکانیدا، بەڕای زۆربەی خودان ڕاوبۆچوونان، خۆی لە درێژدادڕی بونیادی ڕۆمان پاراستووە و لەو ڕووەوە زۆر بالاّدەست و سەرکەوتووە. ئەحمەد مەحموود بەڕۆمانی (درەختی هەنجیر...) سەلماندی کە نووسەرێکە بەهوشیارییەوە لە زیادەبێژی و درێژەدادڕی نووسین بێزارە و کە لە چیرۆکە سەرکەوتووەکانی پێشووشیدا پەنای وەبەر چڕی زمان و کورتبڕی بابەت بردووە تەنیا لەبەر زەرووڕەتی بونیادی نەبووە. بەڵکو ئەمە تایبەتمەندییەکی سروشت و تەبیعەتی جوانی ناسی ئەو بووە.

www.kurdistannet.org 2-6-2003

تایبەتمەندی بەرجەستەی (کورتبڕی) لە زمانی ڕونکاری و نێوەڕۆکی ڕۆمانەکانی پێشوویدا، ئەگەرچی بەجۆرە درێژەدارییەکی هونەری لە قەڵەم دەدرێت، بەڵام لە ڕاستیدا دوا ڕۆمانی (درەختی هەنجیری مەعابد) و زمانی وەسفکاری ئەو ڕۆمانە، ئەوەی ساغ کردەوە کە کورتبڕی نێوەڕۆک و زمان هەم یەکێکە لە تایبەتمەندییە هونەرییە دژوارەکانی ئەو و نیشانەی پاراوی خەیاڵی ئەوە بەرۆشنبیریی هاوچەرخ و هاودەم.

هونەری مەحموود لە هەردوو ڕۆمانی (هاوماڵەکان و مەداری سفر دەرەجە)دا لە ڕەوانی پەخشانەکەی و لە زمانی ڕونکاری چیرۆک و گێڕانەوەدایە. ڕیتمی ڕستەکان، ئاهەنگی وشە، جێگۆڕکێ و گۆڕانی بەردەوامی فرمانەکان، ئاوەڵفرمان، ئاوەڵناو، ئامرازی پەیوەندی لە بونیادی ڕستەدا، کورتی ڕستەکان و دەستگرتنەوە لە بەکارهێنانی ئاوەڵناو، ئاوەڵفرمان و هاوواتایان... هێندە بەوردی و ناسکی ئەنجامدراوە کە ئەم بونیادە تایبەتییە لە زمانی پەخشانی چیرۆکدا، لە زۆر شوێندا یارمەتی بەرجەستەبوونی چەمک و حاڵەت و تەنانەت هەستی ناوەوەی قارەمانەکان و وەزعییەت و ڕەوشی ڕووداوەکان دەدات. هەڵبەتە ئەرکی هونەر و ئەدەبیات وەڵامدانەوەی پرسیاران نییە، بەڵکو دۆزینەوە و بەرجەستەکردنی هونەری هاندەرە دەروونی و سۆزدارییەکانە.

لە (مەداری سفر دەرەجە) و (درەختی هەنجیری مەعابد)دا خوێنەر لە هەر یەکێکیاندا دەبێت بەبەردەوامی پەیگیری ئەو هەستە پەنهانە بکات کە لە بونیادی ناوەوەی ئەم دوو ڕۆمانەدا پەنهانە.

لە ڕۆمانی دوو بەرگی (درەختی هەنجیری مەعابد)دا، لە ڕووی بونیادی گشتییەوە، ئێمە ڕووبەڕووی (جیهانێکی واقیعی) و (جیهانێکی خەیاڵین) کە هاوسێ و هاوزەمانن و (جیهانی چیرۆکڤانی) ڕۆمانەکە پێکدەهێنن. سەربهووردی تراجیدی ماڵباتی ئەسفەندیارخان ئازەرپاد و ئەو نەگبەتییەی کە یەخانگیری فەرزەندان و پاشماوەکانی ئەم ماڵباتە دەبێت، ناوەڕۆکی جیهانی واقیعی ڕۆمانەکەیە و درەختەکە و پیرۆزاندنی میتاواقیعی درەختەکە و ڕێوڕەسمی ئایینی سەبارەت بەدرەختەکە، سەرپەرشتی زیارەتگە و مەزاری درەختەکە کە وەکو عەلەمدار پشتا و پشت لە بابەوە بۆ کوڕ دەمێنێتەوە، یادداشتەکانی عەلەمداری یەکەم و سەرەنجام گەشەکردنی ڕیشە و لقوپۆپی درەختەکە ژیانی شارێک وەکو نموونەی وڵاتێک ئیلفیج دەکات... بابەتی جیهانی خەیاڵییە.

بەرگی یەکەم و بەشێک لە سەرەتای بەرگی دووەمی ڕۆمانەکە، بونیادێکی تەواو ڕیالستی هەیە و چەمک و شتە ڕەمزییەکان کە لە بەرگی دووەم بەدواوە و بەرە بەرە جیهانی خەیاڵی و فەنتازی ڕۆمانەکە پێک دەهێنن، ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ پەیوەندییان بەدرەختەکەوە هەیە.

ڕەگەزێن ڕەمزی و چەمکێن خوازەیی ڕۆمانەکە لە بەرگی یەکەمدا بەباشی لە بونیادی ڕیالیستی چیرۆکەکەدا قاڵبی گرتووە... لە نیوەی کۆتایی بەرگی دووەمی (درەختی هەنجیری...) خوێنەر دوو زەمان و دوو شوێنی جیاواز کە یەکێکیان واقیعی و ئەویتریان خواستنکارییە (استعاری) دەبینێ کە هاوزەمان و شان بەشانی یەکترن.

(٣)

ئەحمەد مەحموود، پیاوێکی گۆشەگیر و سەرسەخت و پشت بەخۆ بەستوو بوو. بەرەنجی خۆی و هەوڵ و کۆششی زۆر توانی ناو و ناوبانگێک پەیدا بکات و لە مەیدانی چیرۆکستانی هاوچەرخی ئێراندا ئەم پایە بەرزە بەدەست بێنێ. تاکو مردیش هەر مرۆڤێکی ڕەنجدەری غەمین بوو، کاری بەکاری خەڵکانەوە نەبوو. بەبێ دەنگی و لەناو بێ دەنگی خۆیدا سەرگەرمی کاری هونەری خۆی بوو، لە هەوڵی بەردەواما بوو کە ئاستی بەرهەمەکانی بگەیەنێتە پلەیەکی بەرزتر.

هەرچەندە زۆربەی ڕەخنەگرانی ئێمە لە ئاستی کارەکانی ئەودا، بێ دەنگ بوون. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، بەرهەمەکانی چوونە ناو کۆمەڵ، گەیشتنە زمان و دڵ و گوێی خەڵکی. هەندێ لە بەرهەمەکانی کراون بەزمانانی ئەڵمانی، ڕووسی، ئینگلیزی، فەرەنساوی و ئەرمەنی و کوردی(**).

گیروگرفتی ژیان و کاری ئەدەبی ئەحمەد مەحموود هەمان دژواری ژیان و کاری نووسەرانی جیهانی سێیەمە. واتە لە لایەکەوە هەڵپەی ژیان و ئەرکی پەیداکردنی بژێوی خۆی و ماڵ و منداڵ، لە لایەکی دییەوە هەوڵدان بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی هونەری و خزمەتی کەلتووری. جا هەر ئەرکی ژیانی ڕۆژانە و پەیداکردنی کار و کاسبی و دابینکردنی بژێوی، خۆی لە خۆیدا کارێکی زۆر قورسە و مرۆڤ لەبن دێنێ... کەچی بەو حاڵەشەوە ئەحمەد مەحموود، لە کاری ئەدەبی خۆی ڕازی نییە و (**پتر لە شەست ساڵ تەمەن و ئەم کارە کەمە بەمایەی شەرمەزاری**) دەزانێت... بەڵام ئەگەر سەختی و دژواری ژیان و ئەرکی ڕۆژانە و بێ ڕەواجی بازاڕی قەڵەم لە بەرچاو بگرین دەشێت بگوترێ کە نووسینی چوار ڕۆمان و پتر لە پەنجا چیرۆکی کورت کارێکی کەم نەبووە. بەڵگەی ئەشقێکی گەورە و بەهرە و توانایەکی ڕەسەنە. مەحموود و گەلێک لە نووسەرە چاکەکانی دیکەی وڵاتی ئێران دەبووایە لە چەند بەرەیەکی دژواری وەک: کاری ئەدەبی، هەڵپەی ژیان، نووسین و نووسینەوەی کتێبان، سەرپەرشتی کەسوکار و خاوخێزان و کاری زەوقکوژی ئیداریدا بجەنگن و بخەبتن.

چیرۆکەکانی ئەحمەد مەحموود، بەقۆناغی پڕ لە گۆڕاندا ڕەتبوون. لە سەرەتادا کاریگەری چیرۆکێن هیدایەت و چوبەک -یان پێوە بووە. پاشان کە ئەزموونێکی پەیدا کردووە و خۆی ناسیوە ڕووی کردۆتە ڕیالزم و ڕیالزمی کۆمەلایەتی. ڕۆمانی (مەداری سفر دەرەجە) بەلوتکەی داهێنانی هونەری مەحموود دەژمێردرێت...

هاماجی (فەزا) زۆربەی چیرۆکەکانی هاماجی گوندییە و کەمتر پەیوەندییێن شاری تازەیان تێدا دەبینرێت. خەباتی سالآنی ٥٠ – ٧٠ی سەدەی بیستەم هێشتا بەسەر بیر و بیرکردنەوەیدا زالە. قارەمانانی چیرۆکەکانی – جگە لە نەوزەر ئەسفەندیاری لە مەداری سفر دەرەجەدا و چەند قارەمانێکی دیکە لە کۆمەلە چیرۆکی دیدار و چیرۆکی ئاشنادا، تاک مەودا و سادەن. بەلام ئەو ڕاستییەش زەق و دیارە کە مەحموود لە زۆربەی چیرۆکەکانی خۆیدا واقیعی ژیانی خەلکی بێ بەش و مەحروم دەخولقێنێتەوە و کەسایەتی و قارەمانانی چیرۆکەکانی لە ناوەوە و لە دەرەوەڕا بەرجەستە دەکات، خوێندنەوەی بەرهەمەکانی ئەحمەد مەحموود زەروورین بۆ تێگەیشتن لە ژیانی خەلکی گوندی و ژینگەی باشوری ئیران، بەتایبەتی ئەهواز و خوزستان، گەڕەکەکانی ئەهواز و شێوازی ژیانی خەلکی ئەم شارە و سیاسەتی زالّ بەسەر ئێراندا لە سەردەمی دکتاتۆریەتی شاهنشاییدا.

کەسێک بیەوێ کارەکانی ئەحمەد مەحموود بناسێت، دەبێ لە کۆمەلە چیرۆکی (مول) -ەوە دەست پێ بکات، کە بریتییە لە هەشت کورتە چیرۆک، مەنەلۆگ زالە بەسەریاندا، کورتیری خەسلەتێکی دیکەی زالّی ئەم کۆمەلە چیرۆکەیە. مەحموود دەیەوێت قسەی خۆی بکات و ئەزموونی خۆی دەربڕێت و حالّ و حەوسەلە و تاقەتی درێژدادڕی نییە. کۆمەلەی دووەمی (زائر زیر باران – ١٩٦٨) ئەم کۆمەلەیە لە ڕووی شێوە و شێوازی چیرۆکڤانییەوە دەکرێت بەدوو بەشەوە. بەشی یەکەمیان کاریگەری چیرۆکەکانی هیدایەت و عەلەوی و چوبەک -یان پێوە دیارە. نووسەر هێشتا نەبووە بەخودانی دەنگی خۆی، بەشی دووەمیان ئەو چیرۆکانەیە کە نووسەر خۆی دۆزیوەتەوە و لە کەمەندی بونیاد و تەکنیک و شێوازی نێودارانی پێش خۆی ڕزگار بووە. لە کۆمەلە چیرۆکی (غریبەها و پسرک بومی)دا پەرەی بەو شێوە و شێوازەدا کە لە بەشی دووەمی (زائری زیر باران)دا پێی گەیی بوو. بەردەوام گەشەی بەشێوازی تایبەتی خۆی دا تا لە هاومالەکاندا شێوازێکی تایبەت و دیاری دۆزییەوە.

***

یەکێک لە ئارمانجەکانی نووسەر، بەتایبەتی نووسەری ڕۆژهەلاتی دەکاتە دۆزینەوە و کەشفکردنی پێداویستییە کۆمەلایەتییەکانی ناو کۆمەلگەی خۆی، واتە نووسەر دەبێ خودان کەشفی خۆی بێت، دەنا بیروباوەڕی زۆر لەم دنیا بەرین و ئالۆزەدا هەن کە هەر یەکێکیان بگرێت دەشێت لە شوێنی خۆیدا شایانی تێفکرین و قوولبوونەوە بێت. ڕیالیستانی ئێرانی، کە ئەحمەد مەحموود یەکێکیانە ئەم خەسلەتەیان هەیە کە وازیان لەم گەمە سواوەی ڕۆشنبیریی (واتە وەرگرتنی باوەڕ و بیری خەلکانی دی) هێناوە و ڕوویان کردۆتە قولایی ژیانی ئێرانی... دوو چیرۆکی یەکەمی کۆمەلەی (غریبەها...) وەسفی ژیانی خەلکی خوزستان لە ڕۆژانی جەنگی جیهانی دووەم و داگیرکردنی ئێران لە لایەن هاوپەیمانانەوە دەکات.

***

با جارێ بێینەوە سەر ڕۆمانی (هاومالەکان. بابەتی ئەم ڕۆمانە، بابەتێکی سیاسی – کۆمەلایەتییە. بونیادێکی زۆر ورد و مەحکەمی هەیە. دیمەنەکانی ژیان بەجۆرێ وێنە دەگرێت کە دەبێت بەبەشێک لە خودی بابەتەکە و لە دەرێڕا لێی بار ناکرێت. ئەگەر ئەم ڕۆمانە لەگەلّ (شوهر آهو خانم)ی عەلی محەمەد ئەفغانیدا – کە ئەویش کوردە – بەراورد بکەین، بەئاشکرا دەردەکەوێت کە بەرهەمەکەی ئەفغانی وێڕای هەموو خەسلەتێکی ناوازەی خۆی، لە زۆر شوێندا دەکەوێتە درێژدادڕی، نانەوای کرماشانی سەید میران باسی ئەفسانەیێن یۆنانی دەکات و موتریبەکە دەکەوێتە فەلسەفەڕێسی. لە ڕۆمانی هاومالەکاندا ئەم جۆرە خۆنوواندنە ڕۆشنبیرییە بەدی ناکرێت. نووسەر دەیەوێت دیتن و باری سەرنجی خۆی لەمەڕ شوێنێن دیاریکراو و قۆناغێکی دیاریکراو لەناو چیرۆکەکەدا بەرجەستە بکات. قارەمانانی ئەم چیرۆکە بەگوێرەی خەسلەتێن بەدەنی و سۆزداری و چۆنیەتی ژیانیان قسە دەکەن و هەلسوکەوت دەکەن و هەلوێست دەنوێنن. قسەکانیان ڕەنگدانەوەی دەرد و ئازارەکانی خۆیانە و هەقیان بەسەر ئەفسانەیێن یۆنانی و چیرۆک و حیکایەتێن کۆن و تازەوە نییە. قسەی زل ناکەن. خۆ بەخۆ و بەبێ هۆ لە دیمەنەکانی ناو چیرۆکەکەدا دەرناکەون و ژیانی پڕ هەولّ و تەقەلا و ڕەنج و ڕووداو و چارەنووسی هەموویانە یان زۆربەیانە.

قارەمانی سەرەکی ڕۆمانەکە (خالید)ی ناوە. نووسەر لە قۆناغی هەرزەکارییەوە، واتە لە تەمەنی ١٠ – ١٢ سالییەوە تا سەرەتای ٢٠ سالّی لەگەلیدا دێت و سەربوری ژیانی ئەو و دەوروبەرەکەی هونەریانە نیشان دەدات. هەر هەموو بابەتەکە بەزمانی ئەووەوە دەگێڕدرێتەوە. جا کورتکردنەوەی ئەم ڕۆمانە بەلەزەت و چڕە ڕووداو و بەسەرهاتە گەلەک ئەستەمە. بۆیە وا چاکە سەرەداوێکی هاماج و بونیادی ڕۆمانەکە بدەینە دەستی خوێنەر تا خۆی بەیارمەتی ئەم سەرەداو و ڕێنوێنە، گۆشە و کەنارێن ڕۆمانەکە کەشف بکات و ئاگاداری لێهاتوویی نووسەر لە بواری چیرۆکڤانیدا ببێ. چیرۆکەکە بەمەنەلۆگێکی خالید دەست پێ دەکات. بەلام دیسپلینێکی

لۆجیکی بەسەر ئەم مەنەلۆگەدا زاڵە. خالید چ وەکو تاک و چ وەکو باری کۆمەڵایەتی سیمایەکی دیار و تایبەت بەخۆی هەیە. وەکو زۆربەی لاوانی ئێرانی لە کاریگەری سیاسی و کۆمەڵایەتی شار و زەمانی خۆی بەدەر نییە، کەسێکی ئاشنا و زیندووە لە لای خوێنەر. نووسەر دیوی ناوەوە و دەرەوەی، واتە لایەنی سۆزداری و کۆمەڵایەتی ژیانی قارەمانەکەی لە بەرچاو گرتووە و زۆر واقیعیانە مامەڵەی لەتەکدا کردووە. ئەم ڕۆمانە ئاوێنەیەکی درز بردووی شکاو نییە کە وێنەی شێواو و لێڵ و تێکەڵوپێکەڵی بنیادەمان پیشان بدات. بەڵکو ئاوێنەیەکە کۆمەڵ دەنوێنێ. ڕووداوەکانی ژیان بەڕاستی و واقیعیانە نیشان دەدات. دروستە کە نووسەر، ڕووداوەکانی چیرۆکەکەی بەگوتاری (خالید) دەست پێ کردووە، لێ خاڵی گرینگ ئەمەیە کە ئەم ڕووداوانە تەنیا بەقارەمان و کاراکتەری سەرەکی ڕۆمانەکەوە پەیوەست نین. بەڵکو پەیوەندی بەکەسانی دیکەشەوە پەیدا دەکات و وەختێ کە کاراکتەرەکانی دی دێنە قسە، قسەی خۆیان دەکەن و سیمای واقیعی خۆیان نیشان دەدەن. لە چیرۆکەکەدا، لەبن دێری مەنەلۆگی خالیدا، گفتوگۆی خەڵکانی دیکەش دەژنەوین. هونەری نووسەر پتر لەمەدایە کە هونەریانە ڕووداوەکان دێنێتەوە ناو زەمانی ئێستا و بەگوتارێن بەردەوام نیشانیان دەدات. بەلام بەیارمەتی و کۆمەکی ئەم شێوەیە دەتوانێ چیرۆکێکی تازە بێنێتە ئاراوە. چیرۆکەکەی، یەکەیەکی یەک پارچەیە و بەجووڵە و وەسف، سیمای واقیعیەت و حەقیقەت دەنوێنێ. نووسەر، سەرەتا دەمانباتە ناو ماڵێکی هەژاری شاری ئەهواز. ئەو کەسانەی کە لەم ماڵەدا دەژین لە بەرچاومان گیانیان دەکەوێتە بەر و بەژیانی بابی خالید، دایکی، ئەمانی چایچی، بلور -ی ژنی، ئافاق، محەمەد میکانیک، ڕەحیمی ولاخدار... و خەڵکانی تری چینەکانی خوارەوەی کۆمەڵ ئاشنا دەبین. سیمای خالید و کردارەکانی خالید خاڵی سەرەکی ڕۆمانەکەیە. لەم بارەیەوە ڕۆمانەکە لە خانەی کلاسیکدایە، بەلام بەزەبری پەنابردنی نووسەر بۆ مەنەلۆگ، ڕۆمانەکە خەسڵەتێکی تازەش پەیدا دەکات... (هاوماڵەکان) ڕۆمانێکە بەزمانێکی تەڕ و تازە لایەنەکانی واقیع نیشان دەدات نەک لایەنێن ژیانی پڕ لە شڵەژانی تاکە کەس کە نیشانەی بەرهەمێن ڕۆمانێن مودرینە.

کار و گوتارێن خالید چەقی ڕۆمانەکە پێکدێنن. بەلام چەقێکی داخراو و سنووردار نییە و ڕووی لە جیهانی بەرینی کۆمەڵگەیە و قۆناغێکی ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی ئێران لە دەیەی ساڵی ١٩٥١دا نیشان دەدات.

قۆناغی یەکەمی ئاشنایی خالید بەژیانی کۆمەڵایەتی و گەییشتنی بەتەمەنی خۆناسین، بەپەیوەندی ئەو دەگەڵ (بلور خانم)دا دەست پێ دەکات. بلور خانم ژنێکە لە مێردەکەی ڕەنجاوە و لە باوەشی خالیدی لاودا بۆ لەزەت دەگەڕێت و لەزەت دەبینێ و یەکەمین جورعەی هەنگوینی ئارەزووی پێ دەنۆشێت. خالید لە قولایی سروشتی هەرزەکارانە و گەرموگوڕی خۆیەوە ئەم پەیوەندییە دەردەبڕێت:

«... تێک ئالاوین، بەجۆرێکی ئەوتۆ بەخۆوەم دەگوشێت ئێسقانەکانم دێنە ژان... دڵم وەکو چۆلەکەی ڕەمیدە دەفرێت...».

هەنگاوی دووەمی خالید لە پرۆسەی هاتنە ناو کۆمەڵەوە ئەو کاتەیە کە دەگەڵ ئیبراهیمدا دەبن بەمووی لووت لە غولام عەلی خان و شووشەی پەنجەرەکەی دەشکێنن. چونکە غولام عەلی خان بەدزییەوە ژنێکی هێناوەتە ماڵەوە. غولام عەلی خان، خالید دەباتە پۆلیسخانە بەدارکاریکردنێکی چاکی دەدات. لێ پاشان بەناوبژیوانی (ئەمان ئاقا) ئازاد دەبێت و لە هەمان قۆناغدا ئاشنا و شارەزای بێدادییە کۆمەڵایەتییەکان دەبێت.

هەنگاوی سێیەمی خالید ئەو کاتانەیە کە ئاشنایەتی دەگەڵ کیژێکی ئەرستوکراتی جواندا کە ناوی دەنێت (چاو ڕەش) پەیدا دەکات. لێرەدا گیرۆدەی ئەشقێکی پاک و بێ گەرد و تەنانەت ڕۆمانسی، بەلام دوو لایەنە، دەبێت. عەشقێک کە سەراپای بوونی دەسووتێنێ و بەدەم عەزرەت و ناکامییەوە بەرەڵلای دەکات.

هاوئاهەنگی کەسایەتی خالید لە مەیدانی خەباتی کۆمەڵایەتیدا - ئەوساکەی کە پەیوەندی بەحیزبەوە دەکات - دەشێت لەگەڵ کەسایەتی یوسف خان -ی ڕۆمانی (سووشون)ی خاتوو سیمینی دانیشوەر و ماکان -ی ڕۆمانی (چاوەکانی) بوزورگی عەلەویدا بخرێتە بەر باس و پێکتر بەراوردکردن و شوبهاندن. جگە لەوەی کە لە هاوماڵەکاندا خالیدی شاقارەمانی ڕۆمانەکە، بەرە بەرە ئەزموونی کۆمەڵایەتی - سیاسی پەیدا دەکات. لە کاتێکدا یوسف و ماکان کەسایەتی و کاراکتەرێن توندوتۆڵ و مکومن و بەرەو ئارمانی سیاسی خۆیان پێشڤە دەچن. نووسەری هاوماڵەکان ژیانی خالید لە سەرەتای هەرزەکارییەوە تا تەمەنی بلوغی بەدەنی و فیکری بەرجەستە دەکات و نیشانی دەدات کە کردار و گوتاری ئەو لە قولایی ژیانێکی فەقیرانەوە هەڵدەقولێت. قالبووی بۆتەی هەژاری و کوێرەوەرییە. (ماکان) و (یوسف خان) هیچ یەکێکیان تامی هەژاری ناچێژن. ئەمان لە جوملەی خەڵکانێکی بەتوانا و ڕێزداری ئەوتۆن کە ڕێگەی بەرزبوونەوە بۆ پلەیێن باڵای کۆمەڵگە لە بەردەمیاندا وازە. دەتوانن دەگەڵ سیستەمی دکتاتۆریەتی شاهنشاهیدا بسازێن و ببن بەوەزیر و وەکیل لێ ئارمانجی وان ئارمانجێکی مەزن و مرۆڤانییە. ڕزگارکردنی کۆمەڵە لە چنگی ئەژدیهای هەژاری و گەندەڵی ئیمپریالستی و لە ڕێگەی ئەم خەباتە هوشیارانە و مرۆڤانییەدا دەمرن. لێ خالید ڕۆڵەی ماڵباتێکە کە لە سۆنگەی بێ کارییەوە لە قوری ڕەش نیشتووە... برسی، هەراسان و دەستەپاچە و زۆرلێکراو، یاخیبوونی ئەو لە دژی بونیادی کۆمەڵگە و پەیوەندیکردنی بەحیزب و خەباتی کۆمەڵایەتییەوە، پتر ناچارییە تا هەڵبژاردنێکی ئازادانە. ئەو هیچ چارەیەکی دیکەی بۆ شکاندنی

www.kurdistannet.org 2-6-2003

کۆت و بەندی کۆمەڵایەتی نییە.

لێ لە گەرمەی خەباتی کۆمەڵایەتیدا، دەستبەرداری ژیانی تایبەتی خۆی نابێ؛ چاو ڕەش لە یاد ناکات و گاڤێ دەکەوێتە زیندان بەیادی ئەو سوکنایی بەهەژاری و کڵۆڵی خۆی دەدات و پرشنگی چاوانی چاو ڕەش کەش و هەوای تەنگ و تاری زیندانەکەی لێ ڕووناک دەکاتەوە.

چیرۆکەکە بەرە بەرە کەوانی بەرزبوونەوە تەی دەکات و نووسەر بەوێنەگرتنی ڕووداوە ناوەکی و دەرەکییەکان دەمانباتە ناو جەرگەی ڕووداوەکانی دەیەی ١٩٥١، چیرۆکەکە زۆر بەجوانی خوێنەر ڕادەکێشێت، وردە ڕووداوەکان، یان ڕووداوە لاوەکییەکان، لێهاتووانە لە یادی خالیدا دەهۆنرێنەوە. قارەمانانی چیرۆکەکە تێکەڵاوی ژیانی یەکدی دەبن و تانوپۆی ژیانیان هێندە تێکەڵ بەیەکتربوون، کە جیاکردنەوەیان گەلەک ئەستەمە. نووسەر گاڤێ لە ناوەوە و گاڤێ لە دەرێڕا دەیانداتە بەر زەین و تێڕوانین. بۆ وێنە بابی خالید کە ئاسنگەرێکە و کاری نەماوە و کەوتۆتە چلەنشینی و بۆ ڤەبوونی کلافەی بەختی خۆی کتێبی (ئەسرار قاسمی) دەخوێنێتەوە، جارێک لەگەڵ محەمەد میکانیکدا کە خودان لۆژیکێکی دنیاییە، ڕووبەڕوو دەبێتەوە. لەم ڕووبەڕووبوونەوەیەدا، نادروستی لۆژیکی بابی خالید و بێهوودەیی کارەکەی ئاشکرا دەبێت.

قۆناغی یەکەمی ژیانی خالید، قۆناغی ئاسوودەیی و سەر ڕەحەتییە، ئەم قۆناغەی ژیانی بەگەمە و گەڕان کۆتایی دێت تا بابی دەست لە کار دەکێشێتەوە و لە ماڵەوە دادەنیشێت. لێ چلەنشینی و خوێندنەوەی (ئەسرار قاسمی) دادی نادات و ناچار ماڵ و منداڵ بەجێ دەهێڵێت و بەدووی کاردا ڕوو لە دەڤەرێکی دیکە دەکات، بۆ شارەکانی ئەوبەری کەنداوی فارس دەڕوات. ئەم ڕووداوی ڕوو بەڕوو بوونەوەیە لەگەڵ هەژاری و ئاشنا بوونی دەگەڵ (پندار) و (شەفەق)، خەباتکارانی سیاسیدا، ڕێگەیەکی دی دەخاتە بەردەم خالید ئەگەر ئەم ئاشنابوونە نەبوایە بیگومان ئەویش وەکو ئیبراهیم بەڕەڵڵا و گیرفانبڕ دەردەچوو لێ شکستی بابی و ئامادەیی خۆی بۆ پێشڤەچوون و ڕێنوێنی پندار و شەفەق دەیخەنە سەر ڕێگەی ژیانی سیاسی و کەسێکی لێدەر دەچێت کە بەشداری ڕەوتی ڕووداوەکان دەکات نەک وەکو وردە بەردێکی نێو جۆگەیەک کە شەپۆلان بۆ هەر کوێیان بوێ، بۆ ئەوێندەری ببەن ئاشکرایە کە پەرەسەندن و گەورەبوونی بەدەنی و فیکری و سۆزداری خالید سێبەری بەسەر سەرانسەری کتێبەکەدا کردووە ئاشنایی ئەو بەشێوەی جۆراوجۆری ژیان چەقی سەرەکی چیرۆکەکەی پێک هێناوە دیارە ئەمە تەنیا لەبەر ئەوەنییە کە چیرۆکەکە لە زمانی ئەوەوە دێتە دەربڕین و نیشاندان، بەڵکو لەبەر پێگەی ئەوە واتە خالید هەڵقولاوی ناو جەرگەی ژیانی هاوماڵەکانە، کە نموونەی ڕەش و ڕووتی جەماوەری کۆمەڵگەن. لەوێندەرەوە هەڵدەقولێت، گەورە دەبێت هەم سێبەر دەخاتە سەر ئەوانی دیکەو هەم بەشێک لە تەرزی ژیانیان عەکس دەکاتەوە و دەنوێنێ بەڵام لە هەمان کاتدا جۆشوخرۆشی دەیەی ١٩٥٠ی خەباتی خۆماڵیکردنی نەوت و ژیانی چینە هەژارەکانی باشووری ئێران، لە میانەی وەسفی ژیانی خالیدەوە بەرجەستە دەبێت.

ڕووداوە لاوەکییەکانی وەک بەسەرهاتی (ڕەحیمی وڵاخدار) لەو کاتەوە کە ژنەکەی دەمرێت و ژنێکی دی دێنێ و دەبێتە مایەی ڕیسوایی ڕەحیم و، ئەوساکە ڕەحیم دەیکوژێت و منداڵەکانی بێ سەرپەرشتیار دەمێننەوە و خۆی دەکەوێتە زیندان و پاشان بەتاوانی کوشتنی ژنەکەی ئیعدام دەکرێت، و چیرۆک و بەسەرهاتی ژیانی غوڵامی کوڕە پووری خالید، هاپۆ بەندەر، شێخ شوعەیب و ئافاق... هەمووی لە تان و پۆی ژیانی خالیدا دەچنرێن.

ئەو چیرۆکەی کە خالید دەیگێڕێتەوە، سێ بەشە: سەرەتا بلوغ و بێ ئاگایی، ئاشنایی دەگەڵ مەسەلەێن کۆمەڵایەتی و خۆشەویستی چاو ڕەش و ژیانی ناو زیندان ولێرەوە ئاشنای هەندێ سیما و کەسایەتی دیکە دەبێن. یەکێک لەو کەسایەتیانە (ناسر ئەبەدی)یە. پیاوێکە کە دەستی پەیوەندیێن نادروستی کۆمەڵایەتی توری داوەتە زیندانەوە. ناسر، لە زیندانا خالید دەناسێت، داوای لێدەکات فێری خوێندن و نووسینی بکات، و ئەوە نیشان دەدات کە چ توانایەکی گەورەی هەیە بۆ چاک بوون، ئەگەر ژینگەیەکی لە باری بۆ فەراهەم بکرێت، مرۆڤێکی بەکەڵکی کۆمەڵایەتی لێدەردەچێت. بە خالید دەڵێت: تۆ دنیات نەدیوە کوڕۆ... ڕۆژێ دێ عەفوویەک، شتێ بدرێ... ئەمە جگە لەوەی کە خوێندەواری لە زینداندا پتر بەکەڵکی مرۆڤ دێت.

جا هەر شان بەشانی ئەم کاراکتەرانە کە ڕەمزی ژیانی سادە و چینە بێنەوا کانن، خەڵکانی وەکو (شەهری) و (عەلی شەیتان)یش هەن کە نوێنەرو ڕەمزی بەدکاری، حیلەبازی و دەغەڵبازین. ئەمانەش لە پاڵ خالیدا و هاو پەیوەست لەگەڵ خالیدا بەرجەستە تر دەبن. لە ڕۆمانەکەدا گوزەری خالید لە جیهانی منداڵی ئارامەوە بۆ ژیانی پڕ لە بەسەرهات و تێکچڕژاو دەبینین. لە چوار چێوەی گشتی چیرۆکەکەدا ئەوە دەبینین کە چۆن ڕەوت و ڕووداوێن ژیانی کۆمەڵایەتی و ئاشقێنی خالید پەرە دەستێنێ و پتر شارەزایی لە جیهان و ژیان پەیدا دەکات و خەڵکی زیاتر دەناسێت. جا لەم کەین و بەینەدایە کە دەرس و عیبرەت لە ژیان وەردەگرێت، ئاشنای ڕەنج و ستەم و هەروەها ئاشقێنی ڕاستەقینە دەبێت و دەگاتە قەناعەت کە ئەم ئەشقە جیاوازە لەو دەست تێکەڵکردنەی کە لەگە بلور خانمدا هەیەتی. چونکە ئەم ئەشقە، بەتایبەتی کە ئاوێتەی حورمانە و هەر ئەمەش هەوێنی ئەشقی ڕۆمانتیکی و ئەشقی عیرفانی ڕۆژ هەڵاتییە کە ڕەگی

www.kurdistannet.org 2-6-2003

له حورمان و دووریدایه... هاومالّەکان، بەشێوەی ڕۆمانانی وەکو (دایک)ی گۆرکی هاتۆتە نووسین، کە لە وێدا قارەمانی ڕۆمانەکە لە قولایی هەژاری و ڕەنجەڕۆیی و ڕەنجبێوەرییەوە سەر هەڵدەدات و بەناو شانۆی خەباتی حەماسی سیاسەت دەکەوێت. لێ لە هاومالّەکاندا ئەم هەوێنە حەماسییە کە چەند دەهەیەک هەوێنی ڕۆمانێن ریالزمی کۆمەلایەتی بوو، بەدی ناکرێت و نییە. خەباتی سیاسی لە شوێنێکی نا سکدا دەپچڕێت. حکومەتی نیشتمانی دکتۆر مسەدەق بەهۆی پەلاماری ئیمپریالزم و ناپاکی ناوخۆ هەرەس دێنێ و پایەو بناغەی خەبات لەوە سست ترە کە بەرەی خەبات بتوانێ بەردەوام بێ و کاروان بگەیەنێتە مەنزڵ. ئەم حەقیقەتە کە سکێچی گشتی هەموو خەباتە سیاسییەکانی قۆناغی لە مەشروتە بەدواوەی ئێرانە، ئەوەمان بۆ دەردەخات کە پرۆسەی خەبات بێهودە لە بازنەی دەستپێک و شکست و دەستپێک دا خولاوەتەوە و هەر ئەحمەد مەحمود خۆی ئەم حالّەتەی لە ڕۆمانی (زەوی سوتماک)دا دووبارە کردۆتەوە هۆی ئەمەش سستی پایە کۆمەلایەتییەکانی خەباتی سیاسی بووە.

هەموو بەشەکانی ڕۆمانی هاومالّەکان بەیەک شێوەوشێواز نەنووسراون. بۆ نموونە بەسەرهاتی ئاشقێنی خالید و چاو ڕەش بەزمانێکی شاعیرانەی غەزەل ئامێز نووسراوە، بەتایبەتی لەو شوێنەدا کە ئەم جووتە ئاشقە بەدووقوّلّی و دوور لە چاوی خەڵکی پێکڤە پیاسە دەکەن: «... بەسەر چیمەنەکەدا دەڕۆین. هەستدەکەم باری لەشم سووک بووە. خەریکە باڵ بگرم. قامکی چاو ڕەش دەکوشم. دەگەینە دەوەنە خورمایەک، گەلاکانی عەینی سەرەنێزەچوون بەیەکدا. من بەلای چەپی دەوەنەکەدا ڕەت دەبم، چاو ڕەش بەلای ڕاستی دەوەنەکەدا ڕەت دەبێت. دەستمان بەسەر دەوەنەکەدا دەخشێت» لە هەن دیمەندا، نوکی چەند گەلا خورمایەک کە ڕەپ ڕاوەستاون، دەچێت بەدەستیاندا و خالید لەم بەرەوە و چاو ڕەش لەو بەرەوە؛ نایانەوێت دەستی یەکتر بەربدەن، لێ تیژی گەلاکان ماوەکەی نێوانیان زیاتر دەکات و دەستیان لێکدی دەترازێت و ئەمە دوا دیداریان دەبێت. تیژی گەلاکان هێمایە بۆ دڕکی ژیان و جیاوازی چینایەتی کە لێکدییان جودا دەکاتەوە.

زمان، لە هەندێ بەشی ڕۆمانەکەدا، توند و حەماسی دەبێت؛ چونکە لێرەدا چیدی سەروکارمان دەگەڵ ئاشقێنی ئەو جووتە هەرزەکارەدا نامێنێ، ڕوو بەڕووی یاخی بوونی (ناسر ئەبەدی) و دیمەنی کوشتنەکەی دەبینەوە و بێگومان ئاساییەکە ڕیتمی قسە لە غەزەلەوە دەگۆڕێت بۆ شین و لاوانەوە. بەشی کۆتایی ڕۆمانەکە بەهەمان ڕیتم و زمان دەست پێدەکات، لە حالّێکا لە بەشی پێشترا زیاتر سەروکارمان دەگەڵ غەزە لکاریدا بوو... دیارە ئەم ڕیز بەندییە لە ڕۆمانەکەدا نییە و لێرەدا تەنیا بۆ ئاسانکاری ڕەخنە و هەڵسەنگاندن ئەم ڕیز بەندییە گریمانەیی کراوە. هاو مالّەکان، وەکو هەر چیرۆکێکی دیکەی چاک، یەکەیەکی یەکپارچەیە و وەکو خودی ژیان بەشەپۆل و پر گێژاوە. ئەشقی خالید بۆ چاوەڕەش هەرچەندە گەلەک ناسک و ئەفسوناوییە، بەلام ڕەوتی سەرەکی چیرۆکەکە ڕاناگرێت، بەڵکو دەبێت بە بەشێک لە هەمان یەکپارچەیی کە پتر وەقفی وەسفی ژیانی خەڵکانی هەژار و ڕەنجبەر کراوە. ژوورەکان و خەڵکە کرێ نشینەکانی (هاومالّەکان) ژیانی خەڵکی باشووری ئێران، بەتایبەتی شارنشینان لە خۆ دەگرن. تەرزی ژیان و کاری خەڵکی، بیروباوەڕو بژێویان، ڕەفتاری مامورانی دەولّەت لە گەلّیاندا، حالّ و هەوای ناوچەیی ئەهواز و خۆزستان لەڕۆمانەکەدا ڕەنگی داوەتەوە جا خوێنەری ئازیز با پێکەوە دیقەت بدەین:

ئافاق، تاسکەبابی ناوەتە سەرئاگر. بۆن و بەرامەی خۆشی تاسکەبابی هەموو حەوشەکەی پرکردووە... سەنەم عەباکەی لە ناو قەدی بەستووە و نان دەبرژێنێ. تیشکی خۆر باڵی بەسەر هەموو حەوشەکەدا کێشاوە. هالاوی گەرمی تەنورەکە فرە لە گیان خۆشە. نانەکانی سەنەم ئێژی کولیچەن، تامی زەردێنەی هێلکەی کولا و دەدەن.

(بۆن و بەرامەی خۆشی تاسکەبابی) و (تامی کولیچەیی نان) ڕوانینی وردی نووسەر نیشان دەدات. ئەمە سوخەت و خەسڵەتی نووسەرانی ڕیالستە کە وردەکاری ژیانی ڕۆژانەی خەڵکی لە خولّقاندنی بونیادی سۆزداری و کرداریاندا بەگرینگ دەزانن. هێندە بەدیقەت ئەم وردە کاریانە وێنەدەگرن کە خوێنەر دەچێتە پێستی قارەمانانی چیرۆکەکەوە و لە نزیکی نزیکەوە هەستیان پێدەکات و لێیان تێدەگات.

ئەم پەیوەندییە ڕیالستیانە لە (هاومالّەکان)دا لە ناوەوە دەکرێنەوە و پەرە دەسەنن و هەموو شاری ئەهواز دەگرێتەوە، لە هاومالّەکاندا، خالید و خەبات دووچاری شکست دەبن بەلام ئاکامەکانی ئەم شکستە کە لە دوای کودەتای ٢٨/ مورداد/ ١٩٥١دا ڕوویدا، بەچیرۆکێکی دیکە، کە پاشماوەیان درێژەی هاومالّەکانە دەسپێردرێت، بەچیرۆکی (چیرۆکی شارێک) دەسپێردرێت کە خالید نەفی دەکرێت و باری قۆناغ و سەردەمی ئەسارەت ئامێز و کلّۆلّی دەگرێتە کۆڵ.

(٤)

ئەحمەد مەحمود لەڕۆمانی (هاومالّەکان)دا و لە زمانی خالیدی شاقارەمانی چیرۆکەکەوە، هونەریانە ئەوەمان نیشان دەدات کە هەرگیز نابێ بەرەڤانی لە ژیان فەرامۆش بکرێت... دەبا دەمێکی دیکەش لەگەڵ خالیدا پێکەوە بقەتێنین. خالید تاکێکەو ڕادەکێشرێتە ناو ڕووداوە مێژووییەکانەوە، ململانێی نێوان هێزە ناکۆ کە کۆمەلایەتییەکان چارەنووسی دیاریدەکان نەخشەو پلۆتی ڕۆمانەکە لەسەر

www.kurdistannet.org 2-6-2003

گۆڕانی کە سایەتی و باوەڕەکانی ئەو قالب دەگرێت و لەرێگەی وەسفی هەڵس و کەوت و مامەڵەی ئەوەوە دەگەڵ خەڵکیدا، دەگەڵ ڕوداوو دیاردەکاندا پەرە دەستێنێ و قۆناغێکی مێژوویی دەگرێتەخۆ. ئەم ڕۆمانە جوانە پێنج سەد لاپەڕەییە، بەشی یەکەمی دوو ڕمانی دیکەن بەناوی (چیرۆکی شارێک- ١٩٨١) و (زەوی سوتماک- ١٩٨٢).

ئەگەر بمانەوێ بۆ سەرچاوەکانی ئەم ڕۆمانە بگەڕێین، ئەوا جگە لە ئەزموونی چرو دەوڵەمەندی خودی نووسەر، ڕۆمانانی دیکەی وەک: (پێ خاوسان)ی زاهاریا استانکو و (پۆلای زاخاو دراو)ی ئەسترۆفسکی دێنەوە بیر. پاڤل و خالید لێکچوونی زۆریان لە نێواندایە. هاومالەکان، ڕوو لە داهێنانی جیهانێکی مرۆڤانی ئەوتۆیە کە هێوەتر لە وردە شتە مێژوویی و کۆمەڵایەتی یان چینایەتیەکان دەڕوات. بۆیە هەر لێکدانەوەیەکی حزبیانە زیانی گەورە بەم کارە جوانەی ئەحمەد محمود دەگەیەنێت... بەهەرحاڵ نووسەر نەهاتووە پشت بە بەهاێن کلێشەیی ببەستێ، بەڵکو بابەتەکەی لە قالبێکی هونەریدا دەخاتە ڕوو، دوور لەهەر تیۆری بازییەک، خوێنەر دەخاتە ناو جەرگەی ڕووداوەکانەوە. هەر بۆیەش کارەکەی بەکەلەپورێکی دەوڵەمەندی ئەدەبیاتی هاوچەرخی ئێران دەژمێردرێت. ڕووداوەکانی (هاومالەکان) لە زاری یەکەم کەسی تاکەوە و بەگوێرەی زنجیرەی کات، دەگێردرێنەوە خالیدی نۆلاوی تەمەن ١٥ ساڵە وەکو شایەتێکی وریا و بەسەرنج، ژیانی خەلکانی هەمە جۆری ناو مەملەکەتی (هاومالەکان) دەگێرێتەوە. خوێنەر بەردەوام لەدیدی ئەوەوە ئاشنایەتی دەگەڵ واقیع و ڕووداوەکان پەیدا دەکات و پێ بەپێی ئەو ڕەوتی ڕووداوەکاندا دەچێتە پێشێ.

خالید باسی مالباتی خۆی دەکات. باسی دایکی دەکات کە نموونەی مرۆڤی ڕەنجدەر و بەسەبر و پشوو درێژە، باسی بابی دەکات کە دەچێتە خەلوەتەوە و دەپارێتەوە کە کاری دەست بکەوێت و لە ئەنجامدا بەناچاری و لە پێناوی بژێوی خاو خێزان ڕوو دەکاتە ولاتی کوێت. ژیانی ڕەحیم ولاخدار و برایم و حەسەنی کوری، ژنەکەی ڕەحیم کە دەمرێت، ڕەحیم ڕەزوان دەخوازێت و پاش کوشتنی ڕەزوان دەخرێتە زیندان و لە دار دەدرێ. گوزەرانی خواجە توفیق-ی تلیاکی و کە قاچاخچیەو لەو ڕێیەدا دەمرێت، ها پۆ بەندەر و خۆزگە و ئاواتە سادەکانی، سەنەم و کەرەم، ئەمانی چایچی و ژنە هەوە سبازەکەی (بلور خانم) کە خالید بەخۆی فێر دەکات. ژیانی محەمەد میکانیک، ناسردەوانی، مەلا ئەحمەد و مال و منداڵەکەی، هەر هەموویان بەشێوەیەکی ئاسایی و پێکەوە تێکەڵاوی ڕەوتی ڕووداوەکانی مێژوودەبن. جا دەست ڕەنگینی و بەهرە و توانا و هونەری نووسەر لەوەدایە کە توانیویەتێ خەڵکانێکی زۆر بەهەموو جیاوازییەکانیانەوە، لە پێکهاتەیەکی کۆک و جواندا گرد بکاتەوە. هەموو ئەو کەسانە بەشداری لە پێشڤەچوونی چیرۆکەکەدا دەکەن، کەسیان زیادنین، هەر یەکەیان بەجۆرێک لە دروستکردنی کەش و هەوای خوازیاری نووسەردا بەشداری دەکەن.

لە فەسلی یەکەمدا، ژینگەی چیرۆکەکە بەشێوەیەکی تازە و خەیاڵ ورووژێن دێتە وەسفکردن، جا لەم ناوەندەوە خالید سەفەری پڕ خەتەری خۆی بەرە و گەورە بوون دەست پێدەکات. لە دوای ڕووداوێک هەوالەی پۆلیسخانە دەکرێت. لەوێندەرەوە پەیامی زندانییەکی سیاسی بەهاورێکانی ئەو زیندانی یە دەگەیەنێت. ئیدی بەمجۆرە لە ناو نۆ لاوانی (هاومالەکان)دا هەڵدەکەوێت و وەکو ئەوان تووشی کە چرەوی سێکسی و ڕەوشتی نابێت، بەڵکو ئاسۆیەکی تازەی لەبەر دەم ڤەدەبێت.

لە فەسلی دووەمدا، کار پەیدا دەکات و لە چاخانەکەی ئەمان ئاغادا دەبێت بەشاگرد. ئێمە و خالید پێ دەنەینە دنیایەکی بەرینترەوە. خەڵکانێکی دی دێنە ناو دنیای ڕۆمانەکەوە:بێکاران، تلیاک کێشان، شوفێران، کرێکاران، و خەڵکانی حزبی و حزبچی. ئەم دنیایە دەرفەتی زیاتری دەداتێ کە زیاتر کۆمەڵگە بناسێت.

مەسەلەی خۆماڵکردنی نەوت لەم و لەو دەژنەوێت. دۆست و ئاشنای تازە پەیدا دەکات، ڕۆژنامەی حزبی دەخوێنێتەوە، پێی بۆ کۆڕە جەماوەرییەکان دەکرێتەوە و دەکەوێتە خولیای دۆزینەوەی وەلامی پرسیارەکان. گەلێک لە بۆ چوونی حزبییەکانی پێ قەبول نییە، بەلام چ ڕێیەکی دی نادۆزێتەوە. خالید نوێنەری قوناغێکە، سەربوری خالید نموونەیەکە و تەجرەبەی بەشێک لە نۆ لاوانی ئەو سالانە عەکس دەکاتەوە.

خالید، لە فەسلی سییەمدا دەبێت بەکەسایەتییەکی حزبی، لە چالاکییەکانی حزبدا بەشداری دەکات. دەکەوێتە بەردەستی ئەمن، جارێک لە دایەرەی ئەمن ڕادەکات. لەم کاتانەدا لە کۆرێکی جەماوەریدا بەشداری دەکات و پێی لە جێ دەچێت، پەنا دەباتە بەرمالێک و لەوێندەر ئاشقی (چاوڕەش) دەبێت. لەمە بەدواوە هەستی ئاشقانە بەشێکی گرینگی ژیانی خالید پێکدێنێ. فەسلی سێیەم بەگرتنی خالید کۆتایی دێت.

فەسلەکەی تری (هاومالەکان) بۆ وەسفی قۆناغی گرتنی خالید و حەپسی ئینفرادی و شێوە و جۆری تەحقیق و ئەشکەنجەدان و ژیانی ناو زیندان تەرخان کراون. ئەحمەد مەحمود لەم بەشەدا باشترین وەسفی زیندانی لە ئەدەبیاتی ئێران تۆمارکردووە. کەس ئەم کارەی لەو باشتر نەکردووە.

هاومالەکان لە لوتکەدا تەواو دەبێت، خالید حوکمەکەی تەواو دەکات و دەچێت بۆ خزمەتی سەربازی و ئیدی تەواو قال بووەتەوە خالیدەکەی جاران نییە.

بەهەر حاڵ ڕۆمانی (هاوماڵەکان) بەرەنجام و درێژە و پەرەسەندنی چیرۆکەکانی تری نووسەرە. ئەم ڕۆمانە قۆناغێکی پڕ بزووتن و بزاڤی خەڵکی بێ دەست و کەم دەست و دەستکورتی باشووری ئێران بەشێوەیەکی دەوڵەمەند و لە ناوجەرگەی گۆڕانکارییەکانی مێژوودا هونەریانە بەرجەستە دەکات.

***

بەر لە کۆتایی پێویستە ئاماژە بۆ ئەوە بکرێ کە هەموو یان زۆربەی قارەمانانی چیرۆکێن ئەحمەد مەحمود لە وەزع و حاڵێکی تراژیدا دەژین. بەشێوەیەکی گشتی یان خەباتگێڕی شکست خواروودن یان لە مەیدانی خەباتدا مردوون، یان گوند بیانێکن کە ئاوو زەوی و ماڵیان لە دەست دەدەن و دێنە شارەوە و لە شاریشدا پەناگەیەکیان دەستناکەوێت یان پیاوان و ژنانی ستەمدیدەن و پەیوەندییێن نادروستی کۆمەڵایەتی تێکیان دەشکێنێت. لە چیرۆکێن وەکو: دیدار، سایە، خرکش، تب خال، بازگشت... بێزاری و بەزین و هەرەس وغوربەت و بەدبەختی وێنە دەگرێت، بەڵام نەک بەشێوەی فەردی یان سایکۆلۆژی، بەڵکو بەشێوەی کۆمەڵایەتی. دیارە کە نووسەر شارەزای هەوراز و نشێوی کاری کۆمەڵایەتی و ڕەنجی بەشەرییەوە، دەرد و ئازار و ڕەنجی مرۆڤ لە ناوەوە وەردەگرێت و تەماشای دەکات و وێنەی دەکێشێت... قارەمانانی نووسەر زیاتر سەر بەگروپ و تاقمێکی ڕەنجبەر و بێزاری نەوەیەکن کە لەژێر پێی قورسی کۆمەڵگەی ناکۆکدا دەبنە قوربانی.

ئەحمەد مەحمود خودان جیهانبینییەکی واقیعی و مێژووییە، باسی ئەو ڕووداوانە دەکات کە خەڵکی ئێران لەو قۆناغانەدا تیایدا ژیاون و هەڵس و کەوتیان لەگەڵدا کردووە. هەڵبەتە چیرۆکنووس باری دەروونی و سایکۆلۆژی قارەمانەکانیش فەرامۆش ناکات و پەیوەندییێن سۆزداری و ماڵباتی و سایکۆلۆژی قارەمانەکان دەخاتە بەر پشکنینی هونەری، ئیدی بەمجۆرە گشت و عمومی لە پاژ و تایبەتیدا نیشان دەدات. هەر ئەمەش ئارمانجی نووسەری ڕیالیستییە. قارەمانانی چیرۆکەکانی ئەویش هەم تایبەتن و هەم عامن. نووسەر ئەو شتانە نیشان دەدات کە بەهۆی نوێنەرانی قارەمانی تایبەتییەوە دەگوترێن یان ئەنجام دەدرێن هەڵبەتە هونەر سەر بەهەر قوتابخانەیەکی ئەدەبی بێ هەرگیز کۆپی کردنی موو بەمووی واقیع نییە. دیارە ڕەفتاری قارەمانی چیرۆکیش پەیوەندی نزیکی بەکات و شوێن و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانەوە هەیە و لە گەڵیاندا جۆشی خواردووە... چیرۆکێک زەمانی نەبێ، یانی بزاڤی نییە... زەمان هەرگیز لە گەڕانەوە نایەت، لێ پێدەچێت مرۆڤ تاقە بوونەوەرێک بێ کە بتوانێت لە زەینی خۆیدا زەمان دووبارە بکاتەوە... هەست بەجۆرە زەمانێک بکات کە توانای پاراستنی ڕووداوەکانی لە کاروانی حەرەکەت و پەرەسەندنی خۆیدا لە سەرەتاوە تا کۆتایی (مێژووی ژیانی خۆی) هەبێت بەم پێیە وێڕای زەمانی سروشتی زەمانێکی زەینیشی دەبێت. جا لەم ڕووەوە مرۆڤ دەتوانێت هەموو قۆناغەکان سەر لەنوێ بخوڵقێنێتەوە... ئەگەر نەتوانێت ئەم خوڵقاندنەوەیە بەشێوەیەکی واقیعی ئەنجام بدات، ئەوا دەکەوێتە داوی خەیاڵ پەروەرییەکی نەخۆشانەوە.

پەراوێز:

(*) حیکایەتەکە ئەمەیە: سوڵتان مەحمودی غەزنەوی بەڵێنی دابووە فیردەوسی کە ئەگەر (شانامە) تەواو بکات خەلاتێکی باشی دەکات، بەڵام سوڵتان وەعدەکەی نەبردە سەر، فیردەوسی هەجوی کرد. سوڵتان لە ترسی بەردەوامبوونی هەجوی فیردەوسی، لێبڕا وەعدەکەی بەرێتە سەر! بەڵام کاتێ خەلاتەکەی نارد کار لەکار ترازا بوو، درەنگ بوو؛ لەوکاتەدا کە ئەو کاروانەی خەلاتەکەی پێ بوو دەچووە ناو شارەوە، کاروانێکی دی لە شارەوە وە دەردەکەوت و تەرمی فیردەوسی پێ بوو.

(*) هاوماڵەکان، لە ساڵانی هەشتایەکانی سەدەی ڕابردوودا لە چیاو بەدەم ژیانی پێشمەرگایەتییەوە لەلایەن حەمەکەریم عارفە وە کراوە بەکوردی و چاپی یەکەم کراوە، لە ساڵی ٢٠٠٢دا لە هەولێر و لە لایەن دەزگای ڕۆشنبیریی و ڕاگەیاندنی گوڵانەوە چاپی دووەم کراوەتەوە.

سەرچاوە:

١- گۆڤاری نگاه نو، شماره ١٠ آبان ١٣٨١، تأملی در منش زیبائی شناختی احمد محمود- مهدی قریب

٢- المدی، العدد (٣٧) تموز ٢٠٠٢

٣- نقد آثار احمد محمود، عبدالعلی دستغیب، تهران ١٣٧٨

٤- الروائی احمد محمود: لقد نلت جائزتی من جمهور القراء، گولان العربی ٤٨، آیار/ ٢٠٠٠، جلال زەنگابادی

٥- ڕۆمانی (هاوماڵەکان)

٦- مانیز مردمی هستیم گفتوگویا محمود (دولت آبادی، امیر حسن چهل تن، فریدون فرياد ، چاپی یەکەم ١٩٨٩

زۆر سوپاس بۆ ئەدیبی بەتوانا مامۆستا جەلال زەنگابادی کە سەرچاوەی یەکەم و سێیەمی دامێ و سودی زۆرم لێیان وەرگرت.

hkarf@yahoo.com